

30. *Формування правосвідомості юриста: монографія / [С. С. Сливка, М. І. Рудницький, М. Т. Підгірський М.Т. та ін]. – Львів, 1997. – 96 с.*

31. *Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. Видання 5-те, зі змінами. Навчальний посібник / П. М. Рабінович. – К. : Атіка. – 2001. – 176 с.*

УДК: 347.962.

А.М. Марцинкевич
Львівського університету бізнесу та права

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО РОЗРОБКИ МЕТОДИКИ ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВІДБОРУ КАНДИДАТІВ НА ПОСАДИ СУДДІВ В УКРАЇНІ

Досліджуються проблемні питання, пов'язані із розробкою методики професійно-психологічного відбору кандидатів на посади суддів. На підставі аналізу професійної діяльності судді й основних його процесуальних функцій визначено цілі та принципи оцінювання індивідуально-психічних особливостей і професійно-важливих якостей майбутніх суддів.

Ключові слова: професійно-психологічний відбір, кандидати на посади суддів, соціально-психологічне дослідження, методика професійно-психологічного відбору, професійна діяльність.

Исследуются проблемные вопросы, связанные с разработкой методики профессионально психологического отбора кандидатов на должности судей. На основании анализа профессиональной деятельности судьи и основных его процессуальных функций определены цели и принципы оценивания индивидуально психических особенностей и профессионально важных качеств будущих судей.

Ключевые слова: профессионально психологический отбор, кандидаты на должности судей, социальнопсихологическое исследование, методика профессионально психологического отбору, профессиональная деятельность.

Problem questions, related to development of method professionally psychological to the selection of candidates on positions of judges, are probed. On the basis of analysis of professional activity of judge and basic him judicial functions certainly aims and evaluation principles individually psychical features and professionally important qualities of future judges.

Key words: professionally psychological selection, candidates on positions of judges, socialpsychological research, method professionally psychological to the selection, professional activity.

Постановка проблеми. Практична реалізація ефективного добору кадрів на суддівські посади є неможливою без розв'язання завдань розробки методики професійно-психологічного відбору кандидатів на посади суддів.

Науково обгрунтовані методи вимірювання індивідуальних відмінностей і схильності до успішного навчання та праці, до яких відносяться і сучасні психодіагностичні методи професійно-психологічного відбору (ППВ), виникли наприкінці XIX століття та пов'язані з ім'ям англійського науковця Ф. Гальтона [1, с. 9].

Аналіз останніх публікацій. Питання ППВ віддавна перебувають в полі зору вітчизняних та зарубіжних науковців. Дана проблема вивчалася протягом багатьох років такими українськими дослідниками як Є. А. Мілерян (1974), А. М. Карпукіна (1987), М. В. Макаренко (1985, 1996), В. М. Крайнюк (1999), О. П. Макарович (2000), М. С. Корольчук (1987, 1997, 2004). Концепції соціально-біологічної сутності людини та співвідношення її вроджених і набутих якостей; властивості особистості, які формують її професійні здібності обгрунтовані в теоретичних та експериментальних працях російських науковців, зокрема, І. П. Павлова, В. Д. Небиліцина, Б. Ф. Ломова, К. К. Платонова, В. Л. Марищука та ін. [2, 3, 4].

Разом з тим, особливості методики професійно-психологічного відбору кандидатів на посади суддів в Україні раніше комплексно не досліджувалися.

Формування цілей статті. Нерозробленість на науковому рівні питань, пов'язаних з дослідженням методики професійно-психологічного відбору кандидатів на посади суддів, яка впливає на комплектацію кадрів для судочинства, неузгодженість нормативних актів, наявність проблемних аспектів функціонування системи державного регулювання в сфері формування суддівського корпусу і зумовили вибір написання даної статті.

Виклад основного матеріалу. ППВ, який складається із соціально-психологічного дослідження особи та професійної психодіагностики, є ключовим етапом професійного добору. Як відомо, поняття професійного відбору включає систему професійно-діагностичного обстеження особи, спрямованого на визначення ступеня її придатності до окремих видів професійної діяльності. На першому етапі професійного відбору повинно здійснюватися соціально-правовий відбір, який полягає в перевірці відповідності кандидата визначеним формальним соціально-демографічним (вік, освіта тощо), правовим і моральним нормам (лояльність до обраної професії, відсутність негативних біографічних даних тощо). Цей етап здійснюється кадровими апаратами. На другому етапі професійного відбору проводять медичний відбір, що полягає у вивченні соматичного та психічного здоров'я кандидата. Він спрямований на виявлення явної або прихованої патології, яка може перешкоджати здійсненню професійної діяльності судді. Третім етапом професійного відбору є власне професійно-психологічний відбір, орієнтований на виявлення психопатології та визначення наявності професійно важливих якостей. Четвертим, завершальним, етапом професійного відбору є освітній (конкурсно-екзаменаційний) відбір.

Український дослідник М. В. Макаренко формує поняття професійного відбору як систему заходів, що дозволяють виявляти осіб, які за своїми індивідуальними якостями є найбільш придатними до навчання й подальшої професійної діяльності за конкретною спеціальністю [5, с.5]. Інші вітчизняні науковці, зокрема, М. С. Корольчук та В. М. Крайнюк вважають, що показниками для проведення професійного відбору безумовно являються:

- екстремальні умови та складна діяльність;
- високі професійні вимоги;
- якщо є небезпека як для самого спеціаліста, так і оточуючих в результаті помилкових дій однієї людини (тобто висока соціальна, економічна та біологічна значимість помилки);
- якщо навчання дороге, складне, повинно проходити в стислі строки;
- якщо на практиці є спеціалісти, які відраховуються за професійною непридатністю або випускаються неповноцінні кадри [6, с. 18-19].

Отже, як бачимо, професія судді відповідає вимозі професійного відбору практично за всіма переліченими вище ознаками.

Російський дослідник А. Г. Маклаков розглядає професійний добір як визначення вимог до людини, передбачених тією або іншою професією, й оцінка наявності у конкретній людині індивідуально-психологічних професійно важливих якостей, які дозволяють їй успішно освоювати та здійснювати цю діяльність [7, с. 196]. Його співвітчизник В. Самоукіна вказує, що професійний відбір – це система спеціальних процедур вивчення та оцінки професійної придатності людини до оволодіння відповідною професією або групою професій, досягнення в них відповідного рівня майстерності та успішного виконання професійних обов'язків у типових та нестандартних професійних ситуаціях [8, с. 46].

Професійно-психологічний відбір перебуває у тісному зв'язку з проблемою професійної придатності, під якою розуміють наявність у кандидата комплексу знань, умінь й особистісних якостей, необхідних для виконання професійної діяльності відповідно до вимог щодо її ефективності. Професійна придатність визначається взаємодією комплексу індивідуальних характеристик особистості і самої діяльності, яка призводить до успіху або невдачі в професійній діяльності і відображається в показниках ефективності діяльності і задоволеності нею. Професійна придатність не дається людині з її народженням, вона формується у процесі навчання і наступної професійної діяльності за наявності позитивної мотивації [9, с. 308-314]. Отже, професійна придатність людини визначається співвідношенням вимог професії до індивідуальних особливостей людини. Вона також відображає стан, ступінь розвитку сукупності індивідуальних якостей людини (рис особистості), здібностей, мотивації, фізичного стану, професійної підготовленості тощо.

Таким чином, професійно-психологічний відбір (ППВ) кандидатів на посаду судді ми визначаємо як систему комплексних заходів, що дозволяють виявити осіб, найбільш придатних за своїми психологічними та психофізіологічними якостями до навчання у встановлений термін і успішної професійної діяльності за суддівською спеціальністю. Головним завданням професійно-психологічного відбору кандидатів на посаду судді є оцінка професійної придатності кандидата за психологічними та психофізіологічними показниками й проведення на цій основі довготривалого прогнозу ефективності його подальшої професійної діяльності.

До професійно-психологічного відбору кандидатів на посаду судді ми включаємо психологічний та психофізіологічний відбори. В основі психологічного відбору лежить оцінювання індивідуально-психічних особливостей кандидата на посаду судді з метою встановлення ступеня їх відповідності вимогам і специфіці суддівської діяльності. Психофізіологічний відбір включає діагностування якостей нервової системи, темпераменту, індивідуальних особливостей особистості кандидата на посаду судді та його психомоторики, емоційно-вольових якостей і рівня нервово-психічної стійкості.

В юридичній науці були спроби розробки методики професійно-психологічного відбору кандидатів на посаду суддів. На жаль, більшість авторів зводили її сутність лише до переліку професійно важливих якостей, які сприяють, на їх думку, успішному виконанню суддівських функцій.

Так, наприклад, на думку російського дослідника В. Л. Васильєва, носію судової влади мають бути притаманні такі особистісні якості, як чуйність, емоційна стійкість, вміння слухати і розмовляти. Він повинен мати немалий такт, бути наділений загальною та спеціальною культурністю, володіти культурою письмової мови, глибоким знанням психології особистості. Суддя повинен мати такі особистісні якості, як воля, зібраність, цілеспрямованість, наполегливість [10, с. 159,160]. Слушною є думка іншого російського дослідника у сфері юридичної психології В. Чуфаровського, що особливість діяльності судді полягає в тому, що вона не може розглядатися як служба, вона завжди повинна бути покликанням. Автор вважає, що у професійній діяльності суддя реалізує свій загальний і соціальний інтелект, пам'ять, уяву, мислення, інтуїцію. Мислення судді повинно відрізнятися об'єктивністю, всебічністю, конкретністю, визначеністю. Йому необхідні якості організатора, він має бути дисциплінованим, зібраним, цілеспрямованим, володіти структуруванням усіх своїх вчинків, усієї діяльності, акуратністю, загальною і спеціальною культурою письмової мови, професійними навичками у складанні письмових документів [11, с. 99-102].

Як бачимо, більшість учених методичку професійно-психологічного відбору кандидатів на посаду судді зводять до переліку професійно важливих якостей особистості. Недоліком подібного підходу, на нашу думку, є необґрунтованість певних якостей і здібностей особистості як результат відсутності аналізу професійної діяльності судді.

На наше переконання, в основу розробки методички професійно-психологічного відбору кандидатів на посади суддів повинно бути покладене встановлення вимог до індивідуальних психологічних особливостей суддів, яке є можливим лише на підставі ґрунтовного аналізу суддівської діяльності. На цьому етапі вимоги до психологічних особливостей суддів повинні бути сформульовані в термінах вимірюваних властивостей. Важливим є виділення не тільки самих психологічних якостей, але й рівня їх розвитку, необхідного й прийняттого для даної спеціальності. Підсумком цього повинен стати перелік вимірюваних властивостей із вказівкою їх необхідного рівня розвитку. Важливе значення для розробки методички професійно-психологічного відбору кандидатів на посади суддів має також оцінка їх актуального психічного (психологічного) стану, як заходу функціональних резервів психічних функцій і емоційно-вольової сфери, а також оцінка біологічного віку, як психосоматичного ресурсу й показника нервово-психічного виснаження.

Отже, розробка й обґрунтування методички професійно-психологічного відбору кандидатів на посади суддів повинна базуватися на вивченні професійної діяльності судді, що включає виявлення психологічних особливостей такої діяльності й обґрунтування комплексу професійно важливих психологічних якостей. Ми визначаємо наступні цілі методички ППВ кандидатів на посаду судді:

- визначення придатності кандидатів на посаду судді за рівнем загальноосвітньої і професійної підготовленості;
- оцінювання індивідуально-психічних, професійно важливих якостей і рівня здібностей кандидатів на посаду судді;
- забезпечення раціонального розподілу кандидатів на посаду суддів у судах загальної юрисдикції, який дозволить вибрати з групи кандидатів на посади суддів у судах загальної юрисдикції тих фахівців, від яких можна очікувати з найбільшою ймовірністю успішного виконання функціональних обов'язків за майбутньою професією (фахом);
- прогнозування ефективності їх спеціальної навчальної підготовки й подальшої професійної діяльності.

У практичній розробці методичних прийомів ППВ кандидатів на посаду суддів і проведенні досліджень необхідно керуватися ґрунтовними принципами, що визначають загальний підхід до аналізу індивідуально-психічних особливостей та організації заходів відбору кандидатів на посаду суддів.

Основним принципом, що визначає вирішення проблем психодіагностики, є суб'єктно-діяльнісний підхід до діагностування індивідуально-психічних явищ, професійно-важливих та інших рис і характеристик майбутнього судді. Відповідно до цього принципу, сутність суб'єкта майбутньої суддівської діяльності зводиться до різноманітних характеристик його діяльності.

Ще один важливий принцип ППВ – це принцип комплексного, системного підходу до оцінювання індивідуально-психічних особливостей і професійно-важливих якостей майбутніх суддів. Усебічний аналіз властивостей, якостей, рис і характеристик кандидатів, який включає соціально-психологічне вивчення та психофізіологічне обстеження, дозволяє підвищувати достовірність і вірогідність прогнозу їх професійної успішності за рахунок можливості компенсації недостатньо розвинутих властивостей іншими позитивно розвинутими психологічними особливостями. Комплексний підхід вимагає також вивчення особливостей компенсації окремих професійно важливих якостей і функцій, їх взаємозв'язків, мінливості й динамічності. Ці властивості визначають можливості індивідуального пристосування до конкретної трудової діяльності, в процесі якої виробляється індивідуальний стиль. Крім того, необхідний багаторівневий підхід, відповідно до якого оцінці підлягають основні підструктури (компоненти) структури особистості – мотиваційні, емоційно-вольові, характерологічні, інтелектуальні, типологічні, регуляторні тощо.

Професійна діяльність серед різновидів соціальної діяльності посідає особливе місце як провідна, оскільки саме в ній людина повною мірою може задовольняти свої потреби і розкривати свої можливості.

Професійну діяльність здійснює, як правило, вже відносно зріла людина, індивід, яка залучилася до певних соціальних умов і засвоїла деякі принципи соціальної гри, осягла певною мірою сенс і зміст соціальних відносин. У процесі цієї діяльності відбуваються формування цілісної особистості, залучення її до загальнолюдських культурних цінностей [12, с. 89, 90].

У середині будь-якої професійної діяльності можливо провести диференціацію, в основі якої лежить поняття «спеціальність». Спеціальність визначає, встановлює специфічну сторону знань і навичок, їх особливість стосовно конкретного виду діяльності.

За своєю суттю діяльність судді належить до юридичної спеціальності. На думку В. Л. Васильєва, діяльність за кожною юридичною спеціальністю містить у собі такі сторони: соціальну, пошукову, реконструктивну, комунікативну, організаційну [13, с. 23, 24]. Стосовно діяльності судді автор відзначає перевагу соціального, реконструктивного та організаційного аспектів [13, с. 68].

Більш докладно досліджував судову діяльність А. В. Дулов, виділивши в її структурі пізнавальний, конструктивний, комунікативний, виховний, організаторський і підтверджуючі аспекти. Однак, зауважимо, що розкриваючи зміст окремих видів діяльності, автор у ряді випадків не виділяє їх особливостей стосовно діяльності судді [14, с. 52].

Найбільш повно діяльність судді була розглянута Н. В. Радутною у роботі «Народний суддя: професійна майстерність і підготовка». У структурі професійної діяльності судді вчена виділила і докладно проаналізувала такі її види, як проєктивна, пізнавальна, ідеологічна, комунікативна та організаційна [15, с. 44-45]. Проте, слід зауважити, що на сьогоднішній день виділення ідеологічної функції суду необґрунтоване, оскільки відповідно до ст. 15 Конституції України суспільне життя в країні ґрунтується на принципі ідеологічної різноманітності і жодна ідеологія не може бути визнана державою як обов'язкова.

З урахуванням всіх згаданих вище методичних особливостей та наукових підходів, з метою розробки методики професійно-психологічного відбору кандидатів на посади судді, нами був проведений власний аналіз професійної діяльності суддів. Для цього використовувався аналіз законодавства, що визначає діяльність судді, спостереження, анкетування, опитування й бесіди із суддями. Аналіз особливостей професійної діяльності судді суду загальної юрисдикції виконаний на прикладі цивільного судочинства. Отже, далі розглянемо отримані нами в рамках даного дослідження найбільш значущі наукові положення та результати.

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що професійна діяльність судді загальної юрисдикції орієнтована на розв'язання різних за рівнем складності завдань. У ході судового засідання здійснюється арбітраж між процесуальними супротивниками. Під арбітражем розуміється оцінка доводів обвинувачення й захисту, позивачів і відповідачів. Результатом діяльності судді стає ухвалення рішення в справі. Суд як орган однієї з галузей державної влади (судової влади), застосовує закон в умовах гласності, відкритості й доступності для населення. Головним завданням суду є здійснення правосуддя – розгляд цивільних, кримінальних, адміністративних й інших справ і ухвалення рішення відповідно до Закону. Своєю професійною діяльністю суд частково забезпечує умови для підвищення рівня правосвідомості громадян, виховання в дусі законслухняної поведінки всіх осіб, які опинилися в орбіті діяльності суду, або інформованих про цю діяльність.

Професійна діяльність суддів загальної юрисдикції відбувається у місцевих судах; апеляційних судах; вищих спеціалізованих судах та Верховному Суді України. Вона спрямована на розгляд справ і ухвалення відповідних судових рішень, відповідно до чинного законодавства. Діяльність судді носить евристичний характер і не піддається чіткій алгоритмізації. Основними напрямками професійної діяльності судді є робота з конкретними справами й різні види комунікацій.

Діяльність судді пов'язана з великою кількістю міжособистісних контактів, серед яких взаємодія з учасниками судового процесу. У цивільному і кримінальному судочинстві ними виступають: позивачі й відповідачі, підсудні й потерпілі, адвокати, прокурори (у випадках, передбачених законом), свідки, експерти, фахівці, представники громадськості та ЗМІ.

Організація судової діяльності також неможлива без взаємодії з апаратом суду, представниками якого є: секретарі судового засідання, помічники суддів, працівники канцелярій, архіву, адміністратор та інші.

Так, з працівниками апарата суду судді необхідно підтримувати такий рівень взаємодії, де його авторитет буде незаперечний, а розпорядження будуть виконуватися неухильно і вчасно. Для цього, як відомо, необхідно мати досить розвинені організаторські здатності й підтримувати високий рівень організаційної культури.

У процесі взаємодії зі сторонами, яка здійснюється під час розгляду справи по суті відповідно до процесуального законодавства, суддя роз'ясняє права сторонам, припиняє будь-які прояви неповаги до суду та один до одного, не допускає конфліктів, що ускладнюють розгляд справи. Суддя відповідно до процесуального законодавства, веде судові засідання. Під час засідання суддя зобов'язаний проявляти неупередженість, тобто не проявляти симпатії ні однієї зі сторін процесу.

У ситуаціях, що перешкоджають роботі суду, він може залучати учасників процесу до адміністративної відповідальності, реалізуючи не опосередковано виховну функцію.

Другою складовою професійної діяльності судді є робота з матеріалами справ, що знаходяться у провадженні. Тут необхідні добре розвинені аналітичні вміння, здатність ухвалювати правильне рішення при недовіках інформації та в умовах дефіциту часу.

Форми цієї роботи можуть бути різними, вони, як правило, орієнтовані на комплексний аналіз документів, планування наступних етапів розгляду конкретної справи аж до винесення обґрунтованого рішення.

Діяльність судді у цивільнім судочинстві включає наступні основні етапи – досудову підготовку, судовий розгляд (засідання), судове рішення.

Етап досудової підготовки необхідний для підготовки справи до судового розгляду. Він включає вивчення матеріалів справи, з перевіркою відповідності необхідних документів. Після прийняття справи до провадження суддя ухвалює рішення про підготовку справи до судового розгляду і вказує дії, які слід вчинити сторонам і строки здійснення цих дій для забезпечення правильного й своєчасного розгляду й вирішення справи. На цьому етапі суддя реалізує такі професійно важливі якості, як організаторські, комунікативні, інтелектуальні, емоційно-вольові. У цей, на нашу думку, висуваються підвищені вимоги до аналітичних умінь і комунікативних навичок судді, а також до таких психологічних професійно важливих якостей, як концентрація уваги, незалежність, самостійність суджень, доброзичливість, чуйність.

Протягом наступного етапу «Судовий розгляд» суддя головує у судовому засіданні, створює умови для всебічного й повного вивчення доказів і обставин справи, усуває все, що не має відношення до розглянутої справи. Він вживає необхідних заходів щодо забезпечення належного порядку під час судового засідання, його розпорядження обов'язкові для всіх учасників процесу, а також для громадян, які присутні у залі суду. Тривале за часом вислуховування обставин справи, на нашу думку, висуває підвищені вимоги до таких психологічних якостей особистості судді, як здатність тривалий час зберігати стійку увагу, самостійність, здатність не піддаватися впливу, уміння давати об'єктивну оцінку діям інших людей, а також комунікативним і організаторським групам якостей особистості.

Заключний і вкрай важливий етап судового засідання – «Рішення суду». Цей етап суддя здійснює *одноосібно*, працюючи у своєму кабінеті. У більшості випадків кабінетом судді є дорадча кімната поруч із залом засідань. Етап ухвалення судового рішення, на нашу думку, висуває підвищені вимоги до таких психологічних якостей особистості судді, як відповідальність, соціальна зрілість, незалежність і самостійність суджень, аналітичні здібності, довготривала й оперативна пам'ять, нервово-психічна стабільність, самовладання й витримка.

Складання мотивованого рішення є показником професіоналізму судді. За рішенням можна визначити індивідуальний стиль судді, тому що мотивувальна частина (основна частина рішення) є найбільш творчою. Визначена ЦПК України схема написання рішення наповнюється кожним суддею індивідуально. Мотивувальна частина – основна частина рішення. Для того, щоб суддя міг мотивувати своє рішення, йому необхідно вказати закони, якими він керувався. Він також повинен з доказів, представлених суду в ході судового засідання, виділити найбільш істотні. Тут же враховуються й докази, отримані в писемній формі, наприклад, висновки експертів. Для написання рішення у справі суддя повинен бути грамотним, уміти логічно і ясно викладати обставини справи, обґрунтовувати ухвалені ним рішення.

Слід зауважити, що кожний крок судді підкріплюється необхідними документами відповідно до ЦПК України, він повинен бути строго мотивований й оформлений відповідним документом. Це, на нашу думку, висуває підвищені вимоги не тільки до професійних юридичних і процесуальних знань, але й до аналітичних умінь, здатності прийняти правильне рішення за умов неповної інформації в умовах дефіциту часу. Окрім цього, дії судді на кожному з розглянутих нами етапів можуть бути оскаржені у вищій інстанції шляхом подачі скарги. Це визначає високий рівень відповідальності в діяльності судді й обумовлює її стресогенність.

У ході цивільного судочинства суддя взаємодіє з великою кількістю осіб і організацій, що вимагає добре розвинених організаторських і комунікативних здібностей а також високого рівня професійної компетентності. Коло комунікативних зв'язків судді відображене на мал. 3.

Проведений нами аналіз діяльності судді загальної юрисдикції свідчить про те, що за своїм змістом його діяльність різноманітна й багатоаспектна, вона має евристичний характер і включає реалізацію організаційних, правозастосовних, виховних, комунікативних дій. Кожний з розглянутих вище етапів діяльності судді вимагає наявності в нього певних психологічних факторів: здібностей, знань, умінь, досвіду й цілого ряду особистісних індивідуально-психологічних якостей.

Кількість цих якостей, як свідчить проведений нами аналіз діяльності судді, досить велика. До них, насамперед, відносяться:

- професійна компетентність (знання, уміння, навички, професійний досвід);
- соціальна зрілість, відповідальність;
- аналітичне мислення, концентрація уваги, працездатність, нервово-психічна стабільність;
- управлінські й комунікативні здібності, самоконтроль;
- інтуїція, спостережливість;
- прагнення до пізнання нового, загальна ерудиція.

Розглядаючи особистість судді, ми відзначили, що до нього пред'являється ряд різнорівневих вимог, які визначають структуру його професійно важливих якостей і дозволяють побудувати модель його особистості.

Особливості роботи суддів у сучасних, досить складних, умовах полягають у тому, що постійно міняються законодавство й норми закону, вимоги до професійних і моральних якостей особистості зростають.

Таким чином, аналіз професійної діяльності судді й основних його процесуальних функцій з урахуванням провідних етапів судового процесу дозволив нам виділити ряд її особливостей, серед яких найбільш важливими є наступні:

1. Багатоплановий і евристичний характер вирішення судових завдань (завдань судочинства), що реалізують нормозастосовну функцію закону;

2. Високий рівень варіативності й нестандартності ситуацій в умовах дефіциту часу;

3. Виражена організаторська й комунікативна спрямованість діяльності з великою кількістю комунікативних контактів, пов'язаних зі встановленням взаємодії, організацією судового процесу й реалізацією строго закріпленого законодавчого порядку розгляду судових справ; індивідуальний характер діяльності з досить чітко окресленою високою відповідальністю й соціальною значимістю, реалізацією виховних функцій.

Наступний етап нашого дослідження присвячений експертній оцінці професійно важливих психологічних якостей судді. Психологічні особливості професійної діяльності судді висувають підвищені вимоги до його професійно важливих якостей, що характеризують професійну компетентність, соціальну зрілість, відповідальність, організаторські, комунікативні, моральні якості, інтелектуальні здатності й ділові якості.

Для виявлення комплексу професійно важливих психологічних якостей судді нами був розроблений опитувальник щодо професійно важливих психологічних якостей судді. Як відзначали більшість опитаних нами суддів, професіоналізм судді обумовлений багато в чому практичним досвідом, наявністю ряду особистісних якостей, багато в чому типологічно обумовлених. Висловлені думки підтверджують дані літературного огляду про взаємозв'язок психологічних якостей з успішністю професійної діяльності та вказують на доцільність оцінки цих якостей при доборі суддів. Потім за допомогою кваліфікованих експертів нами була виконана оцінка цих психологічних якостей стосовно посади судді.

В якості експертів для роботи з опитувальниками було залучено 5 висококваліфікованих суддів (голови, заступники голів) районних судів і міського суду, які мають досвід успішної професійної діяльності на посаді судді не менше 15 років та позитивно ставилися до проведення даної оцінки. Використовувався незалежний метод експертних оцінок, відкрите анкетування. Шкала оцінок по кожній з якостей мала 3-хрівневу градацію – «дуже важливе» (зовсім необхідне); «важливе» (необхідне); «другорядне» (не впливає на діяльність).

В результаті був отриманий великий масив вихідних даних 5 (кількість експертів) помножити на 83 (перелік якостей), що дорівнює рівно 415 показникам. Для визначення комплексу професійно важливих психологічних якостей використовувалися результати кількісної оцінки ступеня важливості цих якостей.

На першому етапі цієї роботи була проведена кількісна оцінка всіх 83 психологічних якостей, що входять в опитувачів. Однак змістовний аналіз отриманих даних не дозволив нам істотно «звузити» кількість ознак, тому що досить велика кількість психологічних якостей мали високі оцінки ступеня їх важливості.

Так, наприклад, до числа «важливих» і «найбільш важливих» якостей для посади судді ввійшли 65 якостей з 83 (82,3%).

Отже, на думку експертів, абсолютна більшість психологічних якостей є професійно значимими для діяльності судді.

Разом з тим, у вітчизняній і закордонній літературі є переконливі дані про те, що окремі психологічні якості, не будучи незалежними змінними, тією чи іншою мірою пов'язані з іншими якими особистості й утворюють індивідуальні властивості і навіть типи особистості [16, 17, 18].

Тому, надалі з урахуванням вимог практичності, ми поставили своїм завданням розробку єдиного переліку професійно важливих якостей судді.

У зв'язку з великим масивом даних, що включали 415 показників, виникла необхідність зведення їх до певного (мінімального, але достатнього) переліку професійно важливих психологічних якостей судді.

На думку багатьох авторів, основним методом обробки великої кількості вихідних показників з метою зниження їх кількості й виділення провідних факторів у структурі професійно важливих психологічних якостей судді є метод рангової оцінки якостей на основі кількісних оцінок експертів. Результати такого аналізу дозволяють виявити приховані, не явні закономірності, що об'єктивно визначають структуру досліджуваного явища і дає можливість розподілу значної кількості матеріалу за декількома провідними професійно важливими психологічними якими.

Висновок. Таким чином, добір кандидатів на суддівські посади в Україні має здійснюватися на підставі всебічного та повного вивчення їх психологічних, психофізіологічних, ділових і моральних якостей. Удосконалення професійно-психологічного добору має відбуватися за рахунок: а) упровадження єдиного методологічного підходу до вибору психодіагностичних методик; б) наукового обґрунтування та визначення оптимального комплексу методів добору, який уможливував би діагностику компонентів об'єктивної та суб'єктивної готовності особи до діяльності;

в) розробки, адаптації та нормативного закріплення надійних методик визначення та прогнозування професійної придатності до діяльності в системі судових органів України.

Література:

1. Барко В. І. Професійний відбір кадрів до органів внутрішніх справ (психологічний аспект): монографія / Барко В. І. – К.: Ніка-Центр, 2002. – С. 9.
2. Небылицин В.Д. Психофизиологические исследования индивидуальных различий. – М.: Наука, 1976. – 336 с.,
3. Марищук В.Л. Психологические основы формирования профессионально значимых качеств: Дис. докт. психол. наук. – Л., 1982. – 418 с.
4. Манукян П.М., Пряжников Н.С., Пряжникова Е.Ю. Психология труда и человеческого достоинства. – М. Академия, 2003. – 477 с.
5. Макаренко Н. В. Теоретические основы и методики профессионального психологического отбора военных специалистов / Н. В. Макаренко. – К.: Сент-Жак, 1996. – 180с.
6. Корольчук М.С. Теорія та практика професійного психологічного відбору / М.С. Корольчук, В.М. Крайнюк. – К.: Ніка-Центр, 2006. – 674 с.
7. Психология и педагогика. Военная психология:[учебник для вузов] / под ред. А. Г. Маклакова. – СПб.: Питер, 2005. – С. 196.
8. Самоукина Н. В. Психология и педагогика профессиональной деятельности: учебник / Н. В. Самоукина. – М.: Наука, 1999. – С. 46.
9. Татенко В.А. Психологические стратегии и технологии актуализации субъективного потенциала человека // Психологія на перетині тисячоліть: Зб. наук. праць учасників П'ятих Костюківських читань: У 3 т. – К.: Гнозис, 1998. -Т. 3. – С. 308-314.
10. Васильев В.Л. Юридическая психология: Учебник для вузов по спец. “Правоведение”. – М.: Юрид. лит., 1991. – 461 с.
11. Чуфаровский Ю.В. Юридическая психология. – М.: Юристъ, 1995. – 256 с..
12. Свон Р.Д. Эффективность правоохранительной деятельности и её кадровое обеспечение в США и России. —СПб.: Алетейя, 2000. – 288 с.
13. Васильев В.Л. Юридическая психология: Учебное пособие. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1974. – 96 с.
14. Дулов А.В. Судебная психология: Учебное пособие для юрид. инст. и фак. – 2-е изд., испр. и доп. – Минск: Вышэйшая школа, 1975. – 464 с.
15. Радутная Н.В. Народный судья: профессиональное мастерство и подготовка. – М.: Юрид. лит., 1977. – 144 с.
16. Бодров В.А. Психология профессиональной пригодности. М. Perse, 2001. -511с.
17. Дмитриева М.А., Крылов А.А., Нафтуньев А.И. Психология труда и инженерная психология. – Л.: ЛГУ, 1979. – 220 с..
18. Кулагин Б.В. Основы профессиональной психодиагностики,- Л.: Медицина, 1984. – 250 с.